

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Євтошук Юлії Олегівни «Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Дисертаційне дослідження Ю. О. Євтошук присвячене темі, яка є *безумовно актуальною* як у науковому, так і в практичному плані. В умовах режиму верховенства права заборона надмірного державного втручання у свободу особи розглядається як аксіоматична вимога: держава має право обмежувати права людини тільки тоді, коли це дійсно необхідно, і тільки в такому обсязі, в якому її заходи будуть розмірними до переслідуваної мети. Принцип пропорційності (розмірності, або адекватності) тісно пов'язаний концептами справедливості, свободи, верховенства права і займає особливе місце в історії європейської правової культури, захищаючи ідею, згідно з якою загальний інтерес, яким керується держава, не може бути таким, що придушує свободу окремої особи.

При цьому можна констатувати значне підвищення інтересу до дослідження принципу пропорційності в сучасних умовах, що зумовлюється численними дискусіями щодо адекватності засобів та методів, які використовуються органами державної влади. Крім того, цей принцип має бути обов'язково врахований під час перегляду існуючих правил та практик, впровадження нових стандартів діяльності, узгодження їх з європейськими зразками.

Усе це свідчить про необхідність переосмислення загальнотеоретичних підходів до пропорційності, аналізу їх у взаємозв'язку з принципом верховенства права, зумовлює потребу оновлення відповідних нормативно-правових вимог та судової практики, посилює актуальність і важливість дослідження, проведеного Ю. О. Євтошук.

Відзначимо, що дисертація відповідає темі НДР «Проблеми

застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства», державний реєстраційний номер 0111U007821.

Наукове дослідження базується на сучасних теоретико-методологічних засадах, сприяючи переосмисленню підходів до принципу верховенства права та пропорційності в сучасних умовах. Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечується широкою джерельною базою (список використаних джерел складає 400 позиції), коректним застосуванням методології. Висновки дисертації ґрунтуються на здобутках провідних науковців, а також на критичному аналізі наукових робіт представників теорії держави і права та галузевих юридичних наук. У роботі належним чином враховані відповідна нормативно-правова база, судова практика Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, міжнародні стандарти тощо.

Авторкою добре обґрунтовано вибір напряму дослідження, його об'єкта, предмету, мети та завдань. Так, метою роботи визначено аналіз генезису та змісту принципу пропорційності як необхідної складової верховенства права, обґрунтування його основних ознак, розкриття вимог цього принципу у сферах правотворчості і правозастосування, формулювання на цій основі конкретних пропозицій щодо удосконалення Конституції України, чинного законодавства України, а також правозастосовної діяльності судових органів.

Для досягнення цієї мети дисертантка поставила перед собою такі основні завдання: дослідити історію становлення ідеї пропорційності, її історичні зв'язки з ідеєю справедливості, а також базовими доктринами сучасності – верховенства права та правової держави; з'ясувати роль принципу пропорційності у правовій системі та його значення для правотворчості і правозастосування; розглянути вітчизняні та зарубіжні теоретичні підходи до загального розуміння принципу пропорційності, його використання у правовій сфері; дослідити вітчизняні та зарубіжні теоретичні

підходи до розуміння вимог принципу пропорційності, їх відтворення у практиці конституційного судочинства зарубіжних країн та Європейського суду з прав людини; розкрити зміст цих вимог та їх особливості у сфері правотворчості, зв'язки з іншими правовими принципами (рівності, законності, правової визначеності, заборони свавілля тощо), виявити основні недоліки відтворення принципу сумірності у вітчизняній правотворчості; розкрити зміст вимог принципу пропорційності у сфері правозастосування, у тому числі стосовно дискреційних повноважень правозастосовних органів; обґрунтувати необхідність активного використання принципу пропорційності у практиці Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, виявити тенденції, напрями та недоліки застосування цього принципу у вітчизняній судовій практиці.

Для поглибленого аналізу предмета дослідження використана сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання, що дозволило успішно розв'язати теоретичні та практичні завдання, які визначили своєрідність і загальне спрямування дисертації.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що у ньому вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено комплексний науковий аналіз принципу пропорційності як необхідної складової верховенства права, його основних ознак та вимог у сферах правотворчості та правозастосування.

Серед отриманих дисертанткою *нових конкретних науково обґрунтованих висновків та сформульованих положень* на увагу заслуговують (с. 4-5 автореф.):

– доведення того, що принцип пропорційності має подвійне правове призначення: з одного боку, він гарантує захист обсягу та змісту фундаментальних прав і свобод особи від надмірного впливу публічної влади (у тому числі від впливу дискримінаційного характеру) та від неналежного забезпечення нею цих прав і свобод, а з іншого – сприяє досягненню публічно значущої мети, заради якої такий вплив може здійснюватися, що має сприяти балансуванню та гармонізації приватних і публічних інтересів у

суспільстві;

– формулювання на основі німецької концепції пропорційності системи основних вимог принципу пропорційності та їх критеріїв у сфері правотворчості;

– розробка системи вимог принципу пропорційності у сфері правозастосування, розкриття умов їх реалізації під час здійснення державними органами чи їх посадовими особами дискреційних повноважень (зокрема, дотримання ними принципів законності, правової визначеності, заборони на створення бар'єрів на шляху реалізації права тощо);

– встановлення основних аспектів та напрямів застосування Конституційним Судом України принципу пропорційності, аналіз позитивних рис і недоліків його практики у цьому плані та пропозиції щодо шляхів її вдосконалення.

Може бути підтримана пропозиція дисертантки щодо визначення принципу пропорційності як необхідної складової верховенства права, як загальноправового принципу, що має універсальний характер та багатоаспектне використання у юридичній сфері: поширюється на різні правові системи, галузі права й правові інститути; виступає принципом правотворчості та правозастосування, у тому числі судового контролю, як матеріального, так і процесуального права; у широкому розумінні означає, що всі суб'єкти владних повноважень, які прямо чи опосередковано втручаються у приватну автономію особи, мають застосовувати лише розумні заходи (придатні, необхідні, сумірні у вузькому розумінні) для досягнення легітимної публічної мети (с. 4 автореф.).

Заслуговують на увагу положення про походження принципу пропорційності з ідеї невід'ємних прав людини та правового обмеження влади, про необхідність поглибленого використання принципу сумірності у практиці конституційного судочинства та в практиці судів загальної юрисдикції та ін. (с. 5 автореф.).

Усе це в сукупності обумовлює *належний рівень наукової*

достовірності дисертаційного дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у ньому.

Його результати можуть бути використані у подальшій науково-дослідній роботі, у сфері правотворчості, у правозастосовній діяльності. Крім того, вони можуть бути актуальними й корисними у навчальному процесі – при викладанні загальнотеоретичних юридичних дисциплін (теорії держави і права, конституційного та адміністративного права та ін.), а також у процесі підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, *повно викладені в чотирнадцяти опублікованих працях* (у тому числі за кордоном). Результати дослідження апробовані на низці наукових конференцій, у тому числі міжнародних.

Зміст автореферату *ідентичний* основним положенням дисертації.

Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Ю. О. Свтошук, разом з тим не можу, за обов'язком офіційного опонента, не звернути увагу на *висновки й твердження, що викликають сумніви, не відзначити певні недоліки роботи.*

1. У дисертації стверджується, що принцип пропорційності як вимога та умова правомірного правового регулювання меж прав та свобод людини логічно пов'язаний з зважуванням публічних та приватних інтересів (див., наприклад, с. 48). Визнаючи безумовний зв'язок цього принципу зі зважуванням публічних і приватних інтересів, тим не менш, відзначимо, що, на нашу думку, він має більш значний потенціал, який не було відображено в роботі. Так, пропорційність може використовуватися й при зважуванні різних приватних інтересів (наприклад, у цивільному, сімейному й трудовому праві), а також при балансуванні кількох публічних інтересів (наприклад, в конституційному й адміністративному праві).

2. Визначаючи принцип пропорційності як складову принципу верховенства права, дисертантка певною мірою уникає визначення самого принципу верховенства права (хоча б через перелік його основних складових

елементів), а також характеристики його статусу – принцип права, принцип правової системи, принцип соціальної організації та ін. (див. підрозділ 1.3 дисертації). Думку Ю. О. Євтошук з цих питань було б цікаво почути під час захисту.

3. Поза увагою дисертантки у підрозділі 2.2 залишився той факт, що при судовій оцінці доречності й необхідності заходу залежно від категорії справи можуть бути використані різні стандарти різного рівня жорсткості: суворе, проміжне й раціональне дослідження. Їх застосування може призводити до різних висновків щодо пропорційності того чи іншого заходу, що слід враховувати під час аналізу правозастосовних аспектів цього принципу.

4. Крім того, цікавим питанням в контексті забезпечення принципу верховенства права, балансування приватних і публічних інтересів могло б стати співвідношення між заборонаю надмірного втручання та заборонаю недостатнього втручання. Сподіваємося, що ця проблема буде предметом наступних досліджень Ю. О. Євтошук.

5. При аналізі практики застосування принципу пропорційності Конституційним Судом України дисертанткою не було використане рішення від 8 квітня 2015 р. № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (неконституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України. На думку багатьох дослідників, саме це рішення Конституційного Суду містить систематизоване викладення основних положень принципу пропорційності і тому є цікавим для дослідження.

Водночас слід констатувати, що висловлені зауваження не заперечують загальну позитивну оцінку дослідження, проведеного Ю. О. Євтошук. Воно є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності є суттєвими для вирішення конкретного наукового завдання – визначення генезису та змісту принципу пропорційності як необхідної

складової верховенства права, обґрунтування його основних ознак, розкриття вимог цього принципу у сферах правотворчості і правозастосування,. Низка положень і висновків роботи є корисною також для практичної діяльності.

Отже, дисертація Ю. О. Євтошук «Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, та іншим нормативним вимогам, які ставляться до такого роду досліджень, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

С. П. Погребняк